

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۹، شماره پیاپی ۳۴، تابستان ۱۳۹۸

شاپای چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپای الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳

<http://jzpm.miau.ac.ir>

بررسی و تحلیل استراتژی‌های توسعه در شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهرهای کشور ایران و ترکیه

رضا پور مجیدی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران
بختیار عزت پناه^۱: استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران
کریم حسین زاده دلیر: استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

پذیرش: ۱۳۹۷/۹/۱۰

صص ۶۴-۵۱

دریافت: ۱۳۹۷/۶/۲۰

چکیده

در عصر جهانی‌شدن، شهرها و مکان‌ها نمی‌توانند بی‌ارتباط از همدیگر باشند ارتباطی که از اقتصاد گرفته تا فرهنگ، سیاست، صنعت و... را در برمی‌گیرد و در این میان در آغاز هزاره سوم که همراه غلبه مفهوم جهانی‌شدن است شهر به‌عنوان پدیده‌ای پیچیده و پویا، به همت جریان غالب اطلاعات و ارتباطات، جامعه سنتی و بسته به جامعه شبکه‌ای تبدیل شده و فضای جریان‌ها جایگزین مفاهیم سنتی موقعیت و مکان شده، نقاط شهری به‌ویژه نقاط شهری مرزی به شاهراه‌ها، ورودی‌ها و گره‌های توسعه تبدیل و مفاهیم جدیدی مانند شهر - منطقه را شکل داده‌اند. هدف مقاله حاضر ارائه راهکارهایی در توجه به مفهوم برنامه‌ریزی منطقه‌ای با بهره‌مندی از نتایج برنامه‌های توسعه‌ای اجراشده در شهرهای کشور ترکیه در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه‌ای استان آذربایجان غربی است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. همچنین، تحقیق موردنظر از نوع تحقیقات کاربردی است و شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات اسنادی و میدانی و در قالب پرسشنامه انجام گرفته است. جامعه مورد مطالعه شامل کارشناسان، متخصصان و اساتید دانشگاه بودند که در زمینه توسعه شهری، برنامه‌ریزی منطقه‌ای مشغول به فعالیت‌اند که به‌صورت تصادفی در دسترس ۲۵ نفر انتخاب و ابزار جمع‌آوری اطلاعات در اختیار آن‌ها قرار داده شد. در این مطالعه از مدل‌های ترکیب SWOT- AHP جهت تجزیه و تحلیل نهایی اطلاعات استفاده شده است. در این مطالعه با استفاده از روش دلفی به بررسی نقاط قوت و ضعف (عوامل داخلی)، و فرصت‌ها و تهدیدها (عوامل خارجی) استراتژی‌های توسعه شهری در سطح بین‌الملل در شهرهای مرزی پرداخته شد. سپس با استفاده از مدل AHP، مجموعه عوامل داخلی و خارجی جهت اتخاذ بهترین راهبرد (WT, SO, WO, ST) وزن دهی شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در مدل SWOT- AHP، راهبرد SO با امتیاز وزنی ۰/۸۳۹ به‌عنوان مهم‌ترین راهبرد و راهبرد WO با امتیاز ۰/۶۵ به‌عنوان راهبرد جایگزین انتخاب شده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه منطقه‌ای، راهبرد، آذربایجان غربی، ترکیه، SWOT، AHP.

^۱ نویسنده مسئول: dr_bezatpanah@yahoo.com ۰۹۱۴۳۰۱۳۲۴۴

مقدمه:

تبدیل ایران از جامعه‌ای روستایی - عشایری به جامعه‌ای شهری در دوره زمانی کمتر از یک سده، تحول بزرگی در بنیان و ساختار کشور به شمار می‌رود. تحولی که در حال رشد بوده و شهرنشینی با توجه به جمعیت‌پذیری شهرهای بزرگ کشور (و حتی شهرهای درجه ۲ و ۳) همچنان در حال رشد است. بر اساس آخرین داده‌های مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) جمعیت شهری در ایران ۵۹۱۴۶۸۴۷ میلیون نفر (۷۴ درصد از کل جمعیت) است که در حدود ۱۳۰۰ شهر زندگی می‌کنند. این در حالی است که در ابتدای سده بیستم، تنها ۲۵ درصد از جمعیت حدود ۱۰ میلیون نفری کشور، در شهرهایی که تعداد آن‌ها نیز اندک بود، زندگی می‌کردند (ایمانی جاجرمی، ۱۳۹۵: ۹۷). بنابراین، شهرها برخلاف پدیده‌های طبیعی، به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نیاز دارند. نمی‌توان انتظار داشت که مسائل شهری مانند امنیت شهری، مسکن، حمل‌ونقل شهری، فضای سبز، اشتغال و مواردی از این قبیل خودبه‌خود اجرا و انجام گیرند و در راستای توسعه شهری همه‌چیز پیش برود. توسعه شهری عبارت است از بسیج بالقوه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی برای بالا بردن کیفیت محیط‌زیست شهری و برقراری توازن در کمیت و کیفیت زندگی شهرنشینی است. به عبارتی منظور از توسعه در شهرسازی بیشتر، مفهوم گسترش، بسط و رشد مکانی است. دو اصطلاح (توسعه کالبدی) و (توسعه فیزیکی) نیز این مفهوم را تکمیل می‌کند. می‌توان توسعه کالبدی یک شهر یا گسترش فیزیکی شهر را به افزایش کمی و کیفی کاربری‌ها و فضاهای کالبدی (سکونی، تجاری، مذهبی، ارتباطی و ...) یک شهر در ابعاد افقی و عمودی که در طول زمان انجام می‌گیرد، تعریف نمود (واحدیان بیگی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۹).

در آغاز هزاره سوم که همراه با غلبه مفهوم جهانی‌شدن، جهان‌گرایی و جهانی بودن و در مقابل تضعیف مفاهیم ملی-گرای، ملی بودن و ملی ماندن است. تعاملات دولت - ملت به پیوند فرد در نظام جهانی تبدیل شده و ساختارهای سنتی پیشین دولت - ملت در مقابل ساختار مدرن فرد - جهان کم‌اهمیت و کمرنگ شده‌اند و در این میان به همت جریان غالب اطلاعات و ارتباطات «جامعه بسته و سنتی» به جامعه شبکه‌ای تبدیل شده و فضای جریان‌ها جایگزین مفاهیم سنتی موقعیت و مکان شده است و در این فضای جریانی، نقاط و به‌ویژه نقاط شهری مانند گره‌هایی در سیستم شبکه و به‌عنوان مراکز «فرماندهی و کنترل» نقش بسیار مهمی در هدایت و ساماندهی جریان سرمایه، نیروی کار، حساب‌های مالی، کالا و خدمات ایفا می‌کند. مناطق مرزی و شهرهای مستقر در این مناطق که زمانی به دلیل محدودیت‌های ارتباطی، در انزوای جغرافیایی به سر می‌بردند و به دلیل دوری از مرکز و ضعف امواج و آثار توسعه مرکز محور، در پایین‌ترین رده‌بندی توسعه قرار داشتند، در هزاره جدید و آغاز عصر اطلاعات و ارتباطات، به شاهراه‌ها، ورودی‌ها و گره‌های توسعه و پیشرفت تبدیل شده‌اند و مفاهیم جدیدی مانند «شهر - منطقه» را شکل داده‌اند (رهنما و توانگر، ۸۹، ۱۵۲). در عصر جهانی‌شدن، شهرها و مکان‌ها نمی‌توانند بی‌ارتباط از همدیگر باشند ارتباطی که از اقتصاد گرفته تا فرهنگ، سیاست، صنعت و ... را در برمی‌گیرد. با این دیدگاه و تأکید به احترام به مرزهای قراردادی بین کشورها، چرا نتوان فرهنگ‌ها را به هم نزدیک ساخت تا به‌عنوان یک پتانسیل به ارتقاء کارکردهای شهر کمک نمایند. این بدان معنی است که می‌توانیم دیدگاه برنامه‌ریزی خود را فقط از کشور ما به کشورهای دیگر تغییر دهیم. جهانی که در آن قرار داریم همواره در حال دگرگونی است. در واقع این آینده است که در حال تکوین است (Toffler, 1994: 484). آینده‌ای که بدون تردید نمی‌توان با مبانی نظری گذشته با آن برخورد نموده و نیازمند یک مدیریت تازه خواهد بود تا بتواند جوابگوی نیازهای ساکنین و شهروندان مناطق مختلف باشد (حسین زاده دلیر، ۱۳۹۳: ۲۴۱)، لذا می‌بایست روش‌های جدیدی را کار بکار گیریم. یکی از مزایای این روش، تمرکز بر روی توانایی‌های طرفین است.

استان آذربایجان غربی دارای مرزی مشترک به طول ۵۶۴ کیلومترمربع با کشور ترکیه است. شهرستان‌های ارومیه، سلماس، خوی، چالدران و ماکو واقع در استان آذربایجان غربی با استان‌های وان، هاکاری، آغری و ایغدیر واقع در کشور ترکیه همسایه بوده و دارای مرز مشترک هستند. همچنین، این استان و به‌ویژه شهرهای مرزی آن به دلایل مختلفی از جمله ویژگی‌های ژئوپلیتیکی حاکم بر منطقه، تشابهات فرهنگی، قومی، نژادی و زبانی و حتی ارتباطات فراوان ساکنان دو طرف مرز (پیوندهای عمیق فرهنگی - تجاری)، وجود راه‌آهن سراسری تهران - بازرگان، مناسب‌ترین راه ارتباط ایران و حتی آسیای میانه به اروپا و ... در مجموع از مهم‌ترین ویژگی‌های و مزیت‌های این استان بوده و ضرورت اجرای برنامه‌های توسعه‌ای به‌ویژه توسعه

شهری در سطح بین‌الملل را توجیه می‌نماید. لذا، با توجه به موارد گفته‌شده، هدف از مطالعه حاضر، بررسی امکان ارتقاء توسعه شهری و منطقه‌ای با مشارکت کشورها و در قالب برنامه‌ریزی منطقه‌ای، بوده و به دنبال پاسخ‌گویی به مهم‌ترین سؤال تحقیق (راهبردهای استفاده از برنامه‌ریزی منطقه‌ای (استفاده تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجراشده در شهرهای همسایه در کشور ترکیه) در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه‌ای کدام‌اند؟) است. بدین ترتیب مهم‌ترین هدف پژوهش، بررسی راهبردهای توسعه‌ای برای شهرهای موردنظر با استفاده تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجراشده در شهرهای همسایه در کشور ترکیه است. در این راستا می‌توان فرضیه زیر را مطرح کرد: به نظر می‌رسد راهبرد تهاجمی - رقابتی مهم‌ترین راهبرد توسعه‌ای برای شهرهای موردنظر با استفاده تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجراشده در شهرهای همسایه در کشور ترکیه است.

مفاهیم و مبانی نظری تحقیق:

توسعه منطقه‌ای: توسعه منطقه‌ای عبارت است از ایجاد تغییر در توزیع فضایی پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی از قبیل جمعیت، درآمد، درآمدهای دولت، تولید انواع کالا و خدمات، تسهیلات حمل‌ونقل و سایر زیرساخت‌های اجتماعی و حتی قدرت سیاسی (صائبی، ۱۳۹۱: ۳۷). توسعه منطقه‌ای اغلب دربرگیرنده دو هدف متضاد رفاه مردم و رفاه مکان‌ها است. همواره از پیش معلوم است که ایجاد اشتغال در جاهایی که مردم زندگی می‌کنند، به دلیل اجتناب از هزینه‌های روانی و اقتصادی مهاجرت و منابع طبیعی و تجهیزات سرمایه‌ای و زیرساخت‌های اجتماعی، بر تأمین شغل در مکان‌های دیگر اولویت دارد (زیاری، ۱۳۸۳: ۱۵). در یک نگاه تاریخی، تحول برنامه‌ریزی منطقه‌ای و تئوری توسعه منطقه‌ای در چهار مرحله صورت گرفته است. رویکرد اولیه مبتنی بر توسعه منابع و حفظ محیط‌زیست است و در مرحله دوم، توسعه اقتصادی متوازن برای دستیابی به رفاه منطقه‌ای، در مقیاس ملی هدف‌گذاری شده است. پس از سال ۱۹۸۰، برنامه‌ریزی منطقه‌ای بر اساس ایده‌های نئولیبرال پایه‌ریزی گردیده و نیازهای سیاسی و فرهنگی منجر به رویکردهای جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای شده است. در نهایت، توجه ویژه‌ای به ارتباط نزدیک مابین تئوری و عمل در برنامه‌ریزی منطقه‌ای و فعالیت‌های جغرافیدانان صورت گرفته است (Soja, 2009: 259). مسئله مهم در برنامه‌ریزی منطقه‌ای مشارکت مردم است. معمولاً برنامه‌ریزی منطقه‌ای بعد از برنامه‌ریزی ملی و به‌عنوان یک برنامه بعد از سطح ملی باید انجام پذیرد. در برنامه‌ریزی منطقه‌ای، هدف استفاده بهینه از منابع برای توسعه منطقه است. بنابراین شناخت توان‌ها و تنگناهای منطقه جزء مبانی کار است. با توجه به نقش بسیار مهم مناطق مرزی در عصر جهانی‌شدن به‌عنوان دروازه‌های ورودی امواج توسعه به داخل سرزمین اصلی و جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی، ضرورت طرح مسئله جهانی‌شدن و به‌ویژه اهمیت جایگاه شهرهای مناطق مرزی در قالب نگرش برنامه‌ریزی منطقه‌ای و توسعه آن ضروری است.

جهانی‌شدن: مفهوم جهانی‌شدن هم به درهم‌فشرده شدن جهان و هم تراکم آگاهی نسبت به جهان به‌عنوان یک کل دلالت دارد (Robertson, 2001: 35). پژوهشگران اقتصادی، جهانی‌شدن را به طرق مختلف تعریف کرده‌اند از جمله؛ کروگمن و رنه بالز جهانی‌شدن را «ادغام بیشتر بازارهای جهانی» تعریف کرده‌اند. از دیدگاه بازانسون مشخصه‌های اصلی جهانی‌شدن عبارت‌اند از: یکپارچه شدن تجارت از طریق حذف مرزهای تجاری، حرکت شفاف سرمایه، تسریع در مبادله‌ی فناوری و افزایش عمومی در مصرف‌گرایی جهانی (زالی و اشرفی، ۱۳۹۲: ۲). Giddens (2005) سه تأثیر عمده‌ی جهانی‌شدن را وابستگی روزافزون جهانیان؛ تغییرات و پیشرفت‌های فناورانه و اینکه در عصر جهانی، زندگی ما بیشتر در آینده‌ای مشارکت جویانه معنا می‌یابد به‌جای اینکه بیشتر تحت تأثیر گذشته و سنت باشد، می‌داند (Giddens, 2005: 49). جهانی‌شدن، به‌ویژه در بحث اقتصاد شرایطی را به وجود می‌آورد که در آن حدودمرزهای جغرافیایی در فعالیت‌های اقتصادی از قبیل تجارت، سرمایه‌گذاری، تولید و نقل‌وانتقال مالی کمترین نقش را خواهند داشت. ارتباط سرمایه و کالا بدون توجه به مرز دولت‌ها برقرار می‌شود و به گفته اقتصاددان معروف "دانی کواج" به تدریج اقتصاد بی‌وزن^۱ به وجود می‌آید (پیشگاهی فر، ۱۳۸۰: ۱۵۸). طرفداران جهانی‌شدن چنین ادعا می‌کنند که آزادی تجارت و سرمایه‌گذاری در کشورهای درحال توسعه سبب دسترسی این کشورها به فناوری جدید شده و این

¹ Weightless Economy

کشورها را قادر به دستیابی به سطوح بالایی از رشد می‌نماید (نوبخت و محمدی، ۱۳۸۷: ۶۲). جهانی‌شدن می‌تواند ضمن رونق شهرنشینی به ساماندهی نظام شهری کمک کند (زالی و اشرفی، ۱۳۹۲: ۷). در سال‌های اخیر تغییرات قابل‌ملاحظه‌ای در شهرهای جهان سوم از نظر تغییر کاربری‌های شهری به وجود آمده است و بسیاری از مغازه‌ها و کارگاه‌ها تغییر کاربری داده و به دفاتر شرکت‌های چندملیتی، مغازه‌های الکترونیکی، کافی‌نت و مراکز خرید و فروش گوشی تلفن همراه تبدیل شده‌اند. بنابراین به تبع جهانی‌شدن و تغییر کاربری به‌ویژه در قسمت مرکز تجاری شهرها، قیمت زمین و مغازه‌ها بالا رفته و این قسمت از شهر به رشد عمودی روی آورده است. اکثر مبادلات اقتصادی در مرکز تجاری شهر از طریق رسانه‌های پیشرفته ارتباطی مانند اینترنت انجام می‌گیرد. در حقیقت امروزه بخش مرکز تجاری شهر، تولیدکننده و صادرکننده نیست بلکه مرکز دفاتر شرکت‌های بزرگ تولیدی و صادراتی است (فرید، ۱۳۶۸: ۲۸۵).

روند پیوند شهرهای (مرزی) ایران به سیستم جهانی و چالش‌های پیش‌رو:

شهرها، به‌ویژه شهرهای مرزی به‌عنوان جزئی از کل سیستم ملی کشور، تابع شرایط و قوانین کشور بوده و در تمامی شرایط و فرآیندها تابع و متأثر از قوانین کشور می‌باشند. در فرآیند جهانی‌شدن نیز این شهرها همانند سایر شهرهای کشور، متأثر از میزان و شدت برقراری ارتباط و تعامل کشور با سایر کشورها (با توجه به هدف مطالعه که کشور ترکیه است، لذا، در اینجا منظور میزان و شدت برقراری ارتباط و تعامل با کشور ترکیه و شهرهای مرزی آن است) می‌باشند. در کشور ایران بحث جهانی‌شدن را شاید بتوان به ورود صنایع مونتاژ در دوران قبل از انقلاب پیوند داد و پس از آن می‌توان به تصویب تبصره ۱۹ قانون برنامه اول توسعه کشور (۷۲-۱۳۶۷) در زمینه ایجاد مناطق آزاد اقتصادی و تجاری اشاره نمود که چند نمونه از مناطق آزاد مورد نظر نیز در استان آذربایجان غربی (منطقه آزاد ماکو (شامل شهرستان‌های ماکو و چالدران) سلماس و سرو) قرار دارد. همچنین، علاوه بر مناطق آزاد، در شهرها و استان‌های مرزی کشور به‌ویژه در استان آذربایجان غربی و شهرهای مرزی آن که با کشور ترکیه دارای مرز مشترک هستند، این مناطق علاوه بر برخورداری از امکانات و قابلیت‌های توسعه‌ای همچون موقعیت ممتاز جغرافیایی و اقتصادی - سیاسی، برخورداری از قابلیت‌های متنوع گردشگری و زیست‌محیطی، تنوع محصولات تولیدی بخش کشاورزی و دامی در سطح ملی و حتی جهانی و همچنین، با توجه به اینکه ترکیه دروازه ورود به اروپا بوده و ارتباط با این شهرها علاوه برداشتن مزایای بسیاری از جمله افزایش درآمد از طریق ارتباطات تجاری، آشنایی با فرهنگ‌های جدید، آشنایی با برنامه‌های توسعه آن شهرها و حتی آشنایی با برنامه‌های توسعه در شهرهای اروپایی به صورت ملموس و از نزدیک، اما مناطق مورد نظر به لحاظ ارتباط بین‌المللی با شهرهای سایر کشورها به لحاظ به اشتراک‌گذاری و استفاده مشترک از برنامه‌های توسعه شهری به نظر می‌رسد دارای مشکلاتی بوده و هنوز نتوانسته‌اند گام‌های موفقیت‌آمیزی بردارند. در این زمینه با توجه به مطالعه‌ی رهنما و توانگر (۱۳۸۹) می‌توان به مشکلاتی از جمله مشکلات ساختاری (عدم سرمایه‌گذاری دولت، نبود زیرساخت‌های ارتباطی به لحاظ به اشتراک‌گذاری برنامه‌های توسعه‌ای)، مشکلات قانونی (عدم تعریف چگونگی به اشتراک‌گذاری برنامه‌های توسعه‌ای به لحاظ قانون) و مشکلات مدیریتی (نگرش متفاوت مدیران برای استفاده از تجربیات توسعه‌ای بین‌المللی) اشاره نمود.

برنامه‌های توسعه شهری و منطقه‌ای در ایران و ترکیه:

در ایران، در کنار برنامه‌های توسعه کشور که در مجموع به صورت برنامه‌های پنج‌ساله ارائه و مورد بررسی قرار می‌گیرد، مناطق مختلف کشور نیز دارای برنامه‌های توسعه‌ای بوده و این برنامه‌ها در راستا و چارچوب اهداف برنامه‌های پنج‌ساله کلان کل کشور هستند. یکی از برنامه‌هایی که در استان آذربایجان غربی به تصویب رسیده است، طرح کالبد منطقه آذربایجان است و شامل سه استان آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و اردبیل است. مطالعات این برنامه در سال ۱۳۷۴ شروع و در سال ۱۳۸۱ به پایان رسید و در سال ۱۳۸۲ به تصویب رسیده است (طرح کالبدی منطقه آذربایجان (۱۳۸۲)). از اهداف این برنامه می‌توان به بررسی تناسب زمین‌ها، کاربری مطلوب زمین‌ها، پهنه‌بندی سوانح طبیعی، شبکه شهری پیشنهادی، اشاره نمود. همچنین، برنامه‌هایی در سطح خردتر نیز در سطح استان و به عبارتی در سطح مناطق مختلف استان (بر اساس تصمیمات "شورای عالی شهرسازی و معماری"، این استان دارای شش برنامه منطقه‌ای به نام "ماکو، خوی، ارومیه، نقده، مهاباد و بوکان" است) در حال

انجام و یا به پایان رسیده که شامل طرح جامع و سپس طرح تفصیلی بوده و در مجموع برای توسعه شهرها در داخل و مناطق خارج از آن‌ها تهیه شده است (مهندسين مشاور پارت، ۱۳۸۴: ۱۰).

در ترکیه، روند توسعه از زمان تأسیس جمهوری ترکیه تاکنون متفاوت بوده است. به موازات تغییرات کلی مذکور و در ارتباط با قطبی شدن اجتماعی، دگرگونی مسکونی نیز در محلات قدیمی متروکه و مخروبه از طریق فرایندهای بازسازی و به‌روزرسانی صورت گرفت. دگرگونی مسکونی شامل جانشینی اجتماعی و تجدید حیات بود. در فرآیند جانشینی اجتماعی، گروه‌های طبقه‌ی بالای جامعه جایگزین طبقات پایین در نواحی درون‌شهری شدند که منجر به احیا و نوسازی شهری گردید. از سوی دیگر در سیاست تجدید حیات مسکونی، دو فرآیند دیده می‌شد: به‌روزرسانی ضروری و اعیان سازی. در به‌روزرسانی ضروری، ساکنین یک محله پول و تلاش خود را بر مرمت خانه‌هایشان متمرکز می‌کنند. در فرآیند اعیان سازی، طبقه‌ی متوسط و گروه‌های متوسط رو به بالا به محله‌ای نقل‌مکان کرده و خانه‌ها را بازسازی نموده و جایگزین ساکنین بومی می‌شوند. اعیان سازی شامل اولویت‌یابی اجتماعی - فرهنگی و نیز تغییرات فیزیکی در محل زندگی است (Uzun, 2003: 365). در کشور ترکیه، اساساً جهت پیشبرد طرح و برنامه‌ها، کشور به ۷ منطقه مرمه، منطقه دریای سیاه، منطقه اژه، منطقه آناتولی مرکزی، منطقه مدیترانه، منطقه جنوب شرقی آناتولی و در نهایت منطقه آناتولی تقسیم شده که منطقه موردنظر این مطالعه در منطقه آناتولی واقع شده است. لازم به توضیح است که این منطقه همانند مناطق اروپایی کشور به‌خوبی توسعه‌نیافته و به‌منظور اجرای برنامه‌ریزی مناسب، پروژه TRB2 تهیه گردیده و در حال اجرا است.

روش تحقیق:

روش پژوهش این تحقیق توصیفی - تحلیلی است. همچنین، تحقیق موردنظر از نوع تحقیقات کاربردی است و شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات اسنادی و میدانی و ابزار تحقیق پرسشنامه است. جامعه موردنظر این مطالعه جهت جمع‌آوری اطلاعات میدانی کارشناسان، متخصصان با زمینه برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی و اساتید دانشگاه بودند که در زمینه توسعه شهری، برنامه‌ریزی منطقه‌ای مشغول به فعالیت‌اند که به‌صورت تصادفی در دسترس ۲۵ نفر انتخاب و ابزار جمع‌آوری اطلاعات در اختیار آن‌ها قرار داده شد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات میدانی پرسشنامه محقق ساخته‌ای بود که با استفاده از تکنیک دلفی طراحی گردید. به‌عبارتی دیگر، در این پژوهش در ابتدا معیارهای موردنظر (راهبردهای استفاده از برنامه‌ریزی منطقه‌ای) با روش دلفی به شرح زیر تعیین شدند. در مرحله اول روش دلفی که مهم‌ترین مرحله این روش است، انتخاب پاسخ‌دهندگان است، و همان‌طور که گفته شد، در این مطالعه، پاسخ‌دهندگان شامل کارشناسانی با زمینه برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی و اساتید دانشگاه بودند که در زمینه توسعه شهری، برنامه‌ریزی منطقه‌ای مشغول به فعالیت‌اند. در مرحله دوم، با طرح سؤالی از کارشناسان از طریق پرسشنامه (حضور و اینترنتی) خواسته شد تا نظرهای کارشناسانه‌ی خود را در زمینه شاخص‌های مربوط به بررسی راهبردهای استفاده از برنامه‌ریزی منطقه‌ای (استفاده تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده در شهرهای همسایه (کشور ترکیه) در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه‌ای)، بیان کنند. این پرسشنامه‌ها، بین ۲۵ نفر توزیع شدند و در پایان این مرحله، ۲۳ نفر از کارشناسان به سؤال مربوطه پاسخ دادند. در مرحله سوم، با توجه به پاسخ کارشناسان و ادبیات موضوع، پرسشنامه دوم تهیه و دوباره برای کارشناسان فرستاده شد. در پایان مرحله سوم نیز ۲۰ نفر از کارشناسان به سؤالات پاسخ دادند. سرانجام طی مرحله سوم یک توافق جمعی حاصل شد و شاخص‌های موردنظر با توجه به نظر کارشناسان به‌دست‌آمده آمد. در واقع در این مرحله لیستی از فرصت‌ها، تهدیدات، نقاط قوت و نقاط ضعف محتمل استخراج شد (جدول ۱). سپس برای تجزیه و تحلیل اطلاعات به‌دست‌آمده که همان نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدها هستند، با نظرخواهی از کارشناسان، هر یک از عوامل وزن دهی شد و با تنظیم عوامل راهبردی داخلی و خارجی که مبنا و پایه در تدوین راهبرد است، ساختار سلسله مراتبی عوامل با استفاده از مدل‌های SWOT-AHP باهدف اولویت‌بندی و اتخاذ مناسب‌ترین استراتژی تهیه شده است. در نهایت، با تلفیق این عوامل با یکدیگر چهار راهبرد SO، WO، ST و WT طراحی شده است.

منطقه مورد مطالعه:

مساحت منطقه موردنظر مطالعه (دو بخش ایران و ترکیه)، حدود ۹۲۷۰۰ کیلومترمربع است. منطقه موردنظر مطالعه حاضر مانند جزیره ای است که توسط دو دریاچه وان (در کشور ترکیه) و دریاچه ارومیه (در کشور ایران) احاطه شده است. مناطق موردنظر این مطالعه با توجه به دارا بودن پیشینه ای تاریخی و حتی مشترک، پتانسیل های اکو توریسم و گردشگری و سایر منابع و پتانسیل های جغرافیایی می توانند در توسعه و پیشرفت های همدیگر در آینده بسیار مؤثر باشند. منطقه موردنظر این مطالعه بخشی از شرق کشور ترکیه است که دارای چهار استان به نام های Ağrı, Iğdır, Van و Hakkari است. (شکل ۱).

شکل ۱- استان آذربایجان غربی و استان های شرقی کشور ترکیه دارای مرز مشترک با کشور ایران

یافته ها و ارائه بحث:

یافته ها بر اساس مدل سوات:

همان طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می شود، به صورت کلی بر اساس تکنیک دلفی، ۱۹ عامل به عنوان نقاط قوت و ۱۵ عامل به عنوان نقاط ضعف در بخش عوامل داخلی در زمینه استفاده از تجربیات برنامه های توسعه ای اجرا شده در شهرهای همسایه (کشور ترکیه) در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه ای استان آذربایجان غربی شناسایی و مورد بررسی قرار گرفته اند. همان طور که مشاهده می شود، امکان استفاده از نفت و گاز با امتیاز وزنی ۰/۲۱۳، وجود هتل ها و مراکز اقامتی در شهرهای مختلف استان با امتیاز وزنی ۰/۲۰۹ و دارای شهرهای ترکی و اسلامی با امتیاز وزنی ۰/۲۰۶ از نظر کارشناسان مورد مطالعه به عنوان با اهمیت ترین نقاط قوت و توسعه ناموزون مراکز شهری (نابرابری منطقه ای) با امتیاز وزنی ۰/۲۲۵، وجود تعداد استان های زیاد با امتیاز وزنی ۰/۲۱۵ و منطقه سردسیر (آب و هوای تقریباً خشن در اکثریت شهرهای مرزی استان) با امتیاز وزنی ۰/۲۱۱ از نظر کارشناسان مورد مطالعه به عنوان مهم ترین نقاط ضعف در جهت استفاده از تجربیات برنامه های توسعه ای اجرا شده در شهرهای کشور ترکیه که با شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی همسایه هستند، شناخته شده اند.

جدول ۱- ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE) در استفاده از تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده در شهرهای همسایه

امتیاز وزنی	درجه‌بندی	وزن نسبی	وزن	نقاط ضعف (Weakness)	امتیاز وزنی	درجه‌بندی	وزن نسبی	وزن اولیه	نقاط قوت (Strength)
۰/۱۹	۳	۰/۰۶۳۵	۵۴	W ₁ = مهاجرت‌های بالای شهرنشینی	۰/۱۵۱۸	۳	۰/۰۵۰۶	۵۴	S ₁ = آمادگی در مقابل بحران‌ها
۰/۱۹	۳	۰/۰۶۳	۵۴	W ₂ = منطقه کوهستانی	۰/۱۳۷	۳	۰/۰۴۵۹	۴۹	S ₂ = دارای امکانات مناسب برای گردشگران
۰/۲۱۵	۳	۰/۰۷۱۷	۶۱	W ₃ = وجود تعداد استان‌های زیاد	۰/۰۹۹	۲	۰/۰۴۹۶	۵۳	S ₃ = اشتراکات زیادی دو طرف مرز
۰/۲۱۱	۳	۰/۰۷۰۵	۶۰	W ₄ = منطقه سردسیر	۰/۱۸۸	۳	۰/۰۶۲۷	۶۷	S ₄ = اعتماد اجتماعی مناسب (میکرو و ماکرو)
۰/۲۲۵	۳	۰/۰۷۵۲	۶۴	W ₅ = توسعه ناموزون مراکز شهری (نابرابری منطقه‌ای)	۰/۱۱۴	۲	۰/۰۵۷۱	۶۱	S ₅ = ایجاد امنیت و حریم ایمنی برای خارجیان
۰/۱۴۳	۲	۰/۰۷۱۷	۶۱	W ₇ = رشد شهرنشینی پایین	۰/۱۰۱	۲	۰/۰۵۰۶	۵۴	S ₇ = بهداشت مناسب شهری
۰/۱۵	۲	۰/۰۷۵۲	۶۴	W ₈ = کمبود آب در محدوده مورد مطالعه	۰/۱۰۹	۳	۰/۰۳۶۵	۳۹	S ₈ = وجود زیرساخت‌های رشد و توسعه

ادامه جدول ۱- ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE) در استفاده از تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده در شهرهای همسایه

امتیاز وزنی	درجه‌بندی	وزن نسبی	وزن	نقاط ضعف (Weakness)	امتیاز وزنی	درجه‌بندی	وزن نسبی	وزن اولیه	نقاط قوت (Strength)
۰/۱۸۷	۳	۰/۰۶۲۳	۵۳	W ₉ = تهیه طرح‌های توسعه با رویکرد استراتژیکی و ساختاری و راهبردی	۰/۱۶۳	۳	۰/۰۵۴۳	۵۸	S ₉ = دارای گمرکات بسیار مهم در محدوده مورد مطالعه
۰/۱۴۱	۲	۰/۰۷۰۵	۶۰	W ₁₀ = ناامنی به لحاظ مسائل اقتصادی	۰/۱۶	۳	۰/۰۵۳۴	۵۷	S ₁₀ = خلاقیت در کسب‌وکار در بین مردم منطقه
۰/۱۲	۲	۰/۰۶	۵۱	W ₁₁ = ناامنی به لحاظ مسائل امنیتی	۰/۲۱۳	۴	۰/۰۵۳۴	۵۷	S ₁₁ = استفاده از نفت و گاز
۰/۱۳۸	۲	۰/۰۶۹۴	۵۹	W ₁₂ = ناامنی به لحاظ پدیده‌های جغرافیایی	۰/۱۵۱	۳	۰/۰۵۰۶	۵۴	S ₁₂ = موقعیت استراتژیکی
۰/۱۹	۳	۰/۰۶۳۵	۵۴	W ₁₃ = توسعه ناموزون مراکز روستایی (نابرابری منطقه‌ای)	۰/۱۷۴	۳	۰/۰۵۸۱	۶۲	S ₁₃ = طرح‌های جامع و تفصیلی در شهرهای بالای ۲۵۰۰۰ نفر
۰/۱۵۸	۳	۰/۰۵۲۹	۴۵	W ₁₄ = عدم وجود زیرساخت قانونی برای دریافت اطلاعات	۰/۱۵۴	۳	۰/۰۵۱۵	۵۵	S ₁₄ = طرح‌های هادی شهری برای شهرهای زیر ۲۵۰۰۰ نفر
۰/۱۹۷	۳	۰/۰۶۵۸	۵۶	W ₁₅ = عدم وجود پایگاه داده دریافت اطلاعات	۰/۲۰۹	۴	۰/۰۵۲۴	۵۶	S ₁₅ = هتل‌ها و مراکز اقامتی
					۰/۱۵۷	۳	۰/۰۵۲۴	۵۶	S ₁₆ = وجود شهر میانه اندام در
					۰/۲۰۶	۴	۰/۰۵۱۵	۵۵	S ₁₇ = دارای شهرهای ترکی و اسلامی
					۰/۱۸۵	۳	۰/۰۶۱۸	۶۶	S ₁₈ = دارای تولیدات دریایی
					۰/۱۶	۳	۰/۰۵۳۴	۵۷	S ₁₉ = دارای تولیدات کشاورزی
۲/۵۸	-	۱	۸۵۰	مجموع	۲/۹۴۶	-	۱	۱۴۷۲	مجموع

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

همان طور که در جدول ۲ مشاهده می شود، به صورت کلی بر اساس تکنیک دلفی، ۱۵ عامل به عنوان فرصت و ۹ عامل به عنوان تهدید در بخش عوامل خارجی در زمینه استفاده از تجربیات برنامه های توسعه ای اجرا شده در شهرهای همسایه (کشور ترکیه) در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه ای استان آذربایجان غربی شناسایی و مورد بررسی قرار گرفته اند. بر اساس نتایج جدول ۲، ایدئولوژی اقتصادی بازار ترکیه با در نظر گرفتن امکانات و خدمات داخلی کشور ترکیه به عنوان پتانسیلی خوب با امتیاز وزنی ۰/۳۰۲، هماهنگی مردم با فرآیند توسعه (به عبارتی عدم مخالفت مردم با اجرای برنامه های توسعه شهری و منطقه و حتی مشارکت در بخش های مختلف برنامه های توسعه) با امتیاز وزنی ۰/۲۲۷ و همکاری های گمرکی با امتیاز وزنی ۰/۲۲۴ از نظر کارشناسان مورد مطالعه به عنوان با اهمیت ترین فرصت ها و چندصدایی بودن جامعه به لحاظ سیاسی (وجود اقوام مختلف با دیدگاه های سیاسی مختلف و متضاد هم) با امتیاز وزنی ۰/۵۱۸، محدوده مورد مطالعه جزو مناطق توسعه نیافته (بیشتر شهرهای مرزی استان دارای سطح توسعه شهری بالایی نیستند) با امتیاز وزنی ۰/۴۳۹ و عدم هم راستا بودن مبانی نظری اقتصادی و ایدئولوژی مربوطه با امتیاز وزنی ۰/۴۲۵ از نظر کارشناسان مورد مطالعه به عنوان مهم ترین تهدیدها در جهت استفاده از تجربیات برنامه های توسعه ای اجرا شده در شهرهای کشور ترکیه که با شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی همسایه هستند، شناخته شده اند.

جدول ۲- نتایج تجزیه و تحلیل عوامل خارجی (EFE) در استفاده از تجربیات برنامه های توسعه ای اجرا شده در شهرهای همسایه

فرصت ها (opportunities)	وزن	وزن نسبی	درجه بندی	امتیاز وزنی	تهدیدها (Threats)	وزن	وزن نسبی	درجه بندی	امتیاز وزنی
O ₁ = هماهنگی مردم با فرآیند توسعه	۷۸	۰/۰۷۵	۳	۰/۲۲۷	T ₁ = عدم هم راستا بودن مبانی نظری اقتصادی و ایدئولوژی مربوطه	۵۹	۰/۱۰۶	۴	۰/۴۲۵
O ₂ = امکان ایجاد همکاری شرکت های چندملیتی	۷۵	۰/۰۷۲	۳	۰/۲۱۸	T ₂ = جامعه ای مصرف گرا	۵۶	۰/۱	۳	۰/۳۰۲
O ₃ = تشابهات دینی - فرهنگی	۷۴	۰/۰۷۱	۲	۰/۱۴۳	T ₃ = مادی گرایی در جامعه	۵۴	۰/۰۹۷۲	۲	۰/۱۹۴
O ₄ = دارای امکانات مناسب برای گردشگران	۶۹	۰/۰۶۶	۳	۰/۲	T ₄ = زلزله خیز بودن منطقه	۵۸	۰/۱۰۴	۳	۰/۳۱۳
O ₅ = بستر مناسب اقتصادی، مالی در هر دو سوی مناطق مرزی	۶۰	۰/۰۵۸	۳	۰/۱۷۴	T ₅ = محدوده مورد مطالعه جزو مناطق توسعه نیافته	۶۱	۰/۱۰۹	۴	۰/۴۳۹

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۶.

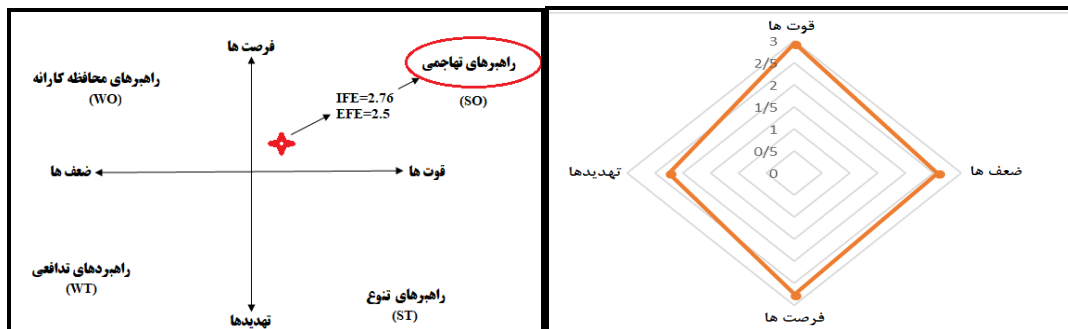

ادامه جدول ۲- نتایج تجزیه و تحلیل عوامل خارجی (EFE) در استفاده از تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده در شهرهای همسایه

فرصت‌ها (opportunities)	وزن	وزن نسبی	درجه‌بندی	امتیاز وزنی	تهدیدها (Threats)	وزن	وزن نسبی	درجه‌بندی	امتیاز وزنی
O ₆ = وجود پتانسیل‌ها و امکانات ارتباطی مناسب در هر دو سوی مرز و کشور	۶۵	۰/۰۶۳	۱	۰/۰۶۳	T ₆ = جنگی‌های سیاسی داخلی	۶۷	۰/۱۲	۳	۰/۳۶۲
O ₇ = وجود تفاهم‌نامه‌های مشترک جهت ایجاد همکاری‌های فنی و علمی	۶۵	۰/۰۶۳	۳	۰/۱۸۹	T ₇ = چندصدایی بودن جامعه به لحاظ سیاسی	۷۲	۰/۱۲۹	۴	۰/۵۱۸
O ₈ = وجود اشتراکات قومی و مذهبی به لحاظ امکان توسعه فرهنگی	۷۰	۰/۰۶۷	۳	۰/۲۰۳	T ₈ = ناامنی‌های داخلی	۵۹	۰/۱۰۶	۳	۰/۳۱۸
O ₉ = ایدئولوژی اقتصادی بازار ترکیه با در نظر گرفتن امکانات و خدمات داخلی کشور ترکیه به‌عنوان پتانسیلی خوب	۷۸	۰/۰۷۵	۴	۰/۳۰۲	T ₉ = عدم دخالت بحث‌های مذهبی در برنامه‌های توسعه	۶۹	۰/۱۲۴	۳	۰/۳۷۲
O ₁₀ = همکاری‌های گمرکی	۷۷	۰/۰۷۴	۳	۰/۲۲۴	-	-	-	-	-
O ₁₁ = دارای برنامه‌های منطقه‌ای	۵۷	۰/۰۵۵	۲	۰/۱۱	-	-	-	-	-
O ₁₂ = عبور راه ابریشم از کشور	۵۹	۰/۰۵۷	۳	۰/۱۷۱	-	-	-	-	-
O ₁₃ = وجود منطقه آزاد تجاری در محدوده مورد مطالعه	۶۶	۰/۰۶۴	۲	۰/۱۲۸	-	-	-	-	-
O ₁₄ = ارتباط مستقیم با کشورهای اروپایی	۷۳	۰/۰۷	۳	۰/۲۱۲	-	-	-	-	-
O ₁₅ = استفاده مناسب از انرژی‌های آبی	۶۴	۰/۰۶۲	۳	۰/۱۸۶	-	-	-	-	-
جمع کل	۱۰۳۰	۱	-	۲/۷۵۸	جمع کل	۵۵۵	۱	-	۲/۲۴۸

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

پس از محاسبه مجموع وزن‌های هریک از عوامل مربوط به نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها به‌منظور بررسی تطبیقی SWOT از وضع موجود (نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها) و نیز ارائه استراتژی‌های مناسب، امتیاز نهایی آن‌ها مشخص گردید که نتیجه آن شکل ۲ (قسمت الف) نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌گردد، کشیدگی نمودار با مجموع امتیاز وزنی ۲/۲۹۴ و ۲/۷۵۸ به ترتیب به سمت قوت‌ها و فرصت‌ها میل دارد و این نشانه آن است که منطقه موردنظر به لحاظ تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده در شهرهای همسایه (کشور ترکیه) در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه‌ای می‌تواند مناسب باشد و استفاده از آن تجربیات حداقل قابل مطرح شدن است. البته لازم به ذکر است، با توجه به نقاط قوت و فرصت‌های بالای دو کشور، منطقه مورد مطالعه (شهرهای و مناطق مرزی استان آذربایجان غربی) در جهت نیل به توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای با ضعف‌ها و تهدیدها و چالش‌های جدی مواجه هست. لذا، لزوم توجه اساسی و برنامه‌ریزی ضربتی و جامع و مناسب جهت تبدیل ضعف‌ها و فرصت‌ها به نقاط قوت و از طرفی دیگر کاهش تهدیدات و مقابله با آن‌ها بسیار ضروری است.

شکل (۲) - الف) وضعیت نقطه قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها ب) ماتریس عوامل داخلی و خارجی (IE) در استفاده از تجربیات. منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

همچنین، با توجه به چهار دسته استراتژی قرارگرفته در ماتریس سوات و نیز محل واقع‌شدن منطقه‌های مورد مطالعه در ماتریس داخلی و خارجی، آن دسته از استراتژی‌هایی را برای ارزیابی و انتخاب در ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی برگزیده‌شده که به منطقه تعیین‌شده در ماتریس چهارخانه‌ای داخلی و خارجی، مربوط باشند (شکل ۲ قسمت ب). با توجه به ماتریس عوامل داخلی و خارجی، برای استفاده از تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجراشده در شهرهای همسایه (کشور ترکیه) در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه‌ای، استراتژی‌هایی تهاجمی (شکل ۲ قسمت ب) بدین شرح انتخاب می‌شوند: استفاده از وجود تشابهات فرهنگی - زبانی؛ استفاده از چگونگی اجرای زیرساخت‌های رفاهی مناسب گردشگری؛ استفاده از وجود یک بستر مناسب اقتصادی و مالی در منطقه؛ استفاده مناسب از تفاهم‌نامه‌های مشترک منعقدشده؛ تقویت برنامه‌های توسعه خطوط هوایی با استفاده از تجربیات موفق موجود در منطقه؛ استفاده مناسب از پتانسیل جاده ابریشم (بررسی تجربه استفاده مناسب).

یافته‌ها بر اساس مدل SWOT-AHP:

در مرحله اول که مرحله ورودی محسوب می‌شود، نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌های عوامل محیطی، ضریب و رتبه آن‌ها جمع‌آوری شده است تا در مرحله‌های بعد، مجموع امتیاز نهایی محاسبه شود و عوامل در نرم‌افزار Expert choice به معیارهای مشخص شده اختصاص یابد. در این مرحله، ماتریس عوامل داخلی (جدول ۱)، عوامل خارجی (جدول ۲) و استراتژی‌ها (شکل ۲ قسمت ب) استخراج شده است. در مرحله دوم تلفیق مدل‌های SWOT-AHP تجزیه مسائل موردنظر به صورت سلسله مراتبی است که شامل هدف، معیارها، زیرمعیارها و استراتژی‌های داده‌شده است و در نهایت، ساختار سلسله مراتبی پژوهش را به وجود می‌آورد؛ سپس مقایسه‌های زوجی بین چهار معیار اصلی مدل سوات در هر قالب از مجموعه عوامل موجود در زیرمعیارها به صورت مجزا در نرم‌افزار Expert choice تعیین شده است و نتایج آن را در ادامه نشان داده شده است. در پایان، وزن نهایی استراتژی‌های قابل‌استفاده در منطقه مورد مطالعه با استفاده از نرم‌افزار Expert choice مورد بررسی قرار گرفت و نتایج نشان داد، به ترتیب استراتژی SO با وزن ۰/۸۳۹، استراتژی WO با وزن ۰/۶۵، استراتژی ST با وزن ۰/۵۹ و استراتژی WT با وزن ۰/۳۹۲ به‌عنوان خروجی نهایی مدل ترکیبی می‌توان مورد استفاده قرار داد. با توجه به یافته‌های تحقیق در مدل SWOT-AHP و خروجی نرم‌افزار Expert choice استراتژی‌های تهاجمی - رقابتی (SO) با امتیاز ۰/۸۳۹ به‌عنوان استراتژی اصلی و استراتژی‌های بازنگری (WO) با امتیاز ۰/۶۵ به‌عنوان استراتژی آلترناتیو انتخاب شده است. (جدول شماره ۳).

جدول ۳- وزن نهایی زیرمعیارهای مدل SWOT در محیط نرم‌افزار Expert choice

وزن نهایی معیارهای اصلی مدل SWOT	وزن زیر معیار	وزن نهایی زیر معیار (وزن معیار * وزن زیر معیار)
۰/۴۸۸WS=	۰/۰۵WS ₁ =	۰/۰۲۴۴
	۰/۰۴۶WS ₂ =	۰/۰۲۲۴۴۸
	۰/۰۴۹WS ₃ =	۰/۰۲۳۹۱۲
	۰/۰۶۳WS ₄ =	۰/۰۳۰۷۴۴
	۰/۰۵۷WS ₅ =	۰/۰۲۷۸۱۶
	۰/۰۵۴WS ₆ =	۰/۰۲۶۳۵۲
	۰/۰۵WS ₇ =	۰/۰۲۴۴
	۰/۰۳۷WS ₈ =	۰/۰۱۸۰۵۶
	۰/۰۵۵WS ₉ =	۰/۰۲۶۸۴
	۰/۰۵۴WS ₁₀ =	۰/۰۲۶۳۵۲
	۰/۰۵۵WS ₁₁ =	۰/۰۲۶۴۸
	۰/۰۵۱WS ₁₂ =	۰/۰۲۴۸۸۸
	۰/۰۵۸WS ₁₃ =	۰/۰۲۸۳۰۴
	۰/۰۵۲WS ₁₄ =	۰/۰۲۵۳۷۶
	۰/۰۵۳WS ₁₅ =	۰/۰۲۵۸۶۴
	۰/۰۵WS ₁₆ =	۰/۰۲۴۴
	۰/۰۵۲WS ₁₇ =	۰/۰۲۵۳۷۶
۰/۰۶WS ₁₈ =	۰/۰۲۹۲۸	
۰/۰۵۴WS ₁₉ =	۰/۰۲۶۳۵۲	
۰/۱۳۸WW=	۰/۰۶۴WW ₁ =	۰/۰۰۸۸۳۲
	۰/۰۶۳WW ₂ =	۰/۰۰۸۶۹۴
	۰/۰۷WW ₃ =	۰/۰۰۹۶۶
	۰/۰۷WW ₄ =	۰/۰۰۹۶۶

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

ادامه جدول ۳- وزن نهایی زیرمعیارهای مدل SWOT در محیط نرم افزار Expert choice

وزن نهایی معیارهای اصلی مدل SWOT	وزن زیر معیار	وزن نهایی زیر معیار (وزن معیار * وزن زیر معیار)
۰/۲۵۱Wo=	۰/۰۷۴WW ₅ =	۰/۰۱۰۲۱۲
	۰/۰۶۲WW ₆ =	۰/۰۰۸۵۵۶
	۰/۰۷۱WW ₇ =	۰/۰۰۹۷۹۸
	۰/۰۷۵WW ₈ =	۰/۰۱۰۳۵
	۰/۰۶۳WW ₉ =	۰/۰۰۸۶۹۴
	۰/۰۷۱WW ₁₀ =	۰/۰۰۹۷۹۸
	۰/۰۵۹WW ₁₁ =	۰/۰۰۸۱۴۲
	۰/۰۷WW ₁₂ =	۰/۰۰۹۶۶
	۰/۰۶۴WW ₁₃ =	۰/۰۰۸۸۳۲
	۰/۰۵۶WW ₁₄ =	۰/۰۰۷۷۲۸
	۰/۰۶۸WW ₁₅ =	۰/۰۰۹۳۸۴
	۰/۰۷۸WO ₁ =	۰/۰۱۹۵۷۸
	۰/۰۷۱WO ₂ =	۰/۰۱۷۸۲۱
	۰/۰۷WO ₃ =	۰/۰۱۷۵۷
	۰/۰۶۵WO ₄ =	۰/۰۱۶۳۱۵
۰/۰۶WO ₅ =	۰/۰۱۵۰۶	
۰/۰۶۷WO ₆ =	۰/۰۱۶۸۱۷	
۰/۰۶۵WO ₇ =	۰/۰۱۶۳۱۵	
۰/۰۶۹WO ₈ =	۰/۰۱۷۳۱۹	
۰/۰۷۷WO ₉ =	۰/۰۱۹۳۲۷	
۰/۰۷WO ₁₀ =	۰/۰۱۷۵۷	
۰/۰۵۵WO ₁₁ =	۰/۰۱۳۸۰۵	
۰/۰۵۵WO ₁₂ =	۰/۰۱۳۸۰۵	
۰/۰۶۱WO ₁₃ =	۰/۰۱۵۳۱۱	
۰/۰۷WO ₁₄ =	۰/۰۱۷۵۷	
۰/۰۶۷WO ₁₅ =	۰/۰۱۶۸۱۷	
۰/۱۲۳Wt=	۰/۱WT ₁ =	۰/۰۱۲۳
	۰/۱۱WT ₂ =	۰/۰۱۳۵۳
	۰/۰۹WT ₃ =	۰/۰۱۱۰۷
	۰/۱۱WT ₄ =	۰/۰۱۳۵۳
	۰/۱WT ₅ =	۰/۰۱۲۳
	۰/۱۲WT ₆ =	۰/۰۱۴۷۶
	۰/۱۳WT ₇ =	۰/۰۱۵۹۹
	۰/۱WT ₈ =	۰/۰۱۲۳
	۰/۱۴WT ₉ =	۰/۰۱۷۲۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

نتیجه‌گیری:

نیازهای عینی و واقعی ملت‌ها و دولت‌های یک منطقه که ناشی از واقعیت مجاورت و یا قرار داشتن در یک حوزه جغرافیایی و سیاسی - فرهنگی و اقتصادی مشترک است؛ مسائل، مشکلات و یا منافع را ایجاد می‌کند که همه‌ی آن دولت‌ها سود و نفع مشترکی در حل آن‌ها و همکاری با یکدیگر برای بهره‌برداری از منافع آن دارند و همین، ایجاد ارتباطات در سطوح

دوجانبه و چندجانبه و ایجاد سازوکارها، سازمان‌ها و ساختارهای مشترک را برای آن‌ها به یک امر ضروری مبدل می‌نماید. در این مطالعه برای بررسی راهبردهای استفاده از برنامه‌ریزی منطقه‌ای (استفاده تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده در شهرهای همسایه (کشور ترکیه) در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه‌ای از مدل ترکیبی SWOT-AHP استفاده شده است. نتایج نشان داد، از نظر کارشناسان مورد مطالعه در بخش فرصت‌ها، ایدئولوژی اقتصادی بازار ترکیه با در نظر گرفتن امکانات و خدمات داخلی کشور ترکیه به‌عنوان پتانسیلی خوب با امتیاز وزنی ۰/۳۰۲ و هماهنگی مردم با فرآیند توسعه (به عبارتی عدم مخالفت مردم با اجرای برنامه‌های توسعه شهری و منطقه و حتی مشارکت در بخش‌های مختلف برنامه‌های توسعه) با امتیاز وزنی ۰/۲۲۷ به‌عنوان بااهمیت‌ترین فرصت‌ها و چندصدایی بودن جامعه به لحاظ سیاسی (وجود اقوام مختلف با دیدگاه‌های سیاسی مختلف و متضاد هم) با امتیاز وزنی ۰/۵۱۸ و محدوده مورد مطالعه جزو مناطق توسعه‌نیافته (بیشتر شهرهای مرزی استان دارای سطح توسعه شهری بالایی نیستند) با امتیاز وزنی ۰/۴۳۹ به‌عنوان مهم‌ترین تهدیدها در جهت استفاده از تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده در شهرهای کشور ترکیه که با شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی همسایه هستند، شناخته شده‌اند. همچنین، از نظر کارشناسان مورد مطالعه امکان استفاده از نفت و گاز با امتیاز وزنی ۰/۲۱۳ و وجود هتل‌ها و مراکز اقامتی در شهرهای مختلف استان با امتیاز وزنی ۰/۲۰۹ به‌عنوان بااهمیت‌ترین نقاط قوت و توسعه ناموزن مراکز شهری (نابرابری منطقه‌ای) با امتیاز وزنی ۰/۲۲۵ و وجود تعداد استان‌های زیاد با امتیاز وزنی ۰/۲۱۵ از نظر کارشناسان مورد مطالعه به‌عنوان مهم‌ترین نقاط ضعف در جهت استفاده از تجربیات برنامه‌های توسعه‌ای اجرا شده در شهرهای کشور ترکیه که با شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی همسایه هستند، شناخته شده‌اند.

در مدل SWOT-AHP با تهیه ماتریس SWOT، متشکل از ۵۸ زیر معیار و چهار استراتژی از مدل AHP، استراتژی‌ها ارزیابی شدند و با توجه به ویژگی‌های مناطق و شهرهای مورد مطالعه (استان آذربایجان غربی) یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد در مدل SWOT-AHP، استراتژی‌های تهاجمی - رقابتی (SO) با امتیاز ۰/۸۳۹ به‌عنوان استراتژی اصلی و استراتژی‌های بازنگری (WO) با امتیاز ۰/۶۵ به‌عنوان آلترناتیو انتخاب شده و شایان ذکر است انتخاب استراتژی در مدل SWOT-AHP به‌عنوان استراتژی برتر و مکمل بدان معنا نیست که دو استراتژی دیگر نمی‌توانند در راهبردهای استفاده از برنامه‌ریزی منطقه‌ای در جهت ارتقاء توسعه شهری و منطقه‌ای، مؤثر باشند؛ بلکه منظور این است در حال حاضر و با توجه به قابلیت‌ها و پتانسیل‌های موجود و شرایط مناطق مورد مطالعه، این دو استراتژی کارایی بیشتری داشته و باید آن‌ها تقویت شود و این تقویت باید به سبکی باشد که نقاط ضعف و تهدیدها حتماً در نظر گرفته شوند. با توجه به نتایج به‌دست آمده می‌توان پیشنهاد‌های زیر را در جهت استفاده هرچه بیشتر از تجربیات موفق منطقه‌ای در توسعه منطقه‌ای و شهری ارائه نمود:

۱) ایجاد محمل قانونی برای تشکیل مدیریت راهبری طرح به همراه ایجاد سازوکار تشکیلات مربوطه از تهیه طرح گرفته تا نظارت بر اجرای آن؛ ۲) الزام قانونی برای تأمین منابع مالی طرح (تمامی مراحل از مرحله مطالعاتی تا مرحله اجرا)؛ ۳) الزام بسترهای قانونی به دستگاه‌های ذی‌ربط جهت انجام مطالعات مربوط به نحوه امکان ارتباط با مدیریت پروژه؛ ۴) تغییر شرح خدمات از جامع بودن به استراتژیک در ایران؛ ۵) ایجاد بستر مناسب همکاری کلیه نهادها و سازمان‌های بخشی و فرا بخشی در داخل کشور با مدیریت تهیه و اجرای طرح با مدنظر قرار دادن ملاحظات پدافندی؛ ۶) تهیه تفاهم‌نامه خاص در این خصوص؛ ۷) معرفی طرح در مقیاس بین‌المللی به منظور اطلاع‌رسانی در راستای جلب مشارکت‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها؛ ۸) استفاده از کارشناسان مجرب و مطلع به شرایط و وضعیت موجود منطقه برای ایجاد پایگاه داده اطلاعاتی ویژه برای طرح در مقیاس منطقه؛ ۹) ایجاد بستر مناسب برای نظارت بر اجرای طرح و ۱۰) ایجاد بستر مدیریت واحد در پیشبرد اهداف توسعه.

منابع و مأخذ:

۱. احمدی، علی و بهیار داعی. (۱۳۷۶): کاربرد روش دلفی برای تعیین اولویت اهداف استراتژیک سازمان‌ها. پنجمین کنفرانس دانشجویان مهندسی صنایع، دانشگاه علوم و تحقیقات، تهران.
۲. ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۳۹۵): مطالعه انتقادی سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه شهری در ایران، ۵(۱)، ص ۹۷-۱۰۰.

۳. بهنام مرشدی، حسن سبکبار، حسنعلی فرجی، محمدرضا رضوانی و زهرا محمدیان. (۱۳۹۵): برنامه‌ریزی فضایی در گردشگری (نمونه مورد مطالعه: استان فارس). فصلنامه جغرافیای انسانی، ۴۸(۲)، ص ۲۷۷-۲۹۵.
۴. پیشگاهی فر، زهرا. (۱۳۸۰): ابعاد جهانی شدن. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ص ۱۲۷-۱۵۵.
۵. تافلر، آلوین. (۱۳۷۳): موج سوم. ترجمه شهین دخت خوارزمی، ویرایش ۹. تهران: سیمرغ با همکاری انتشارات فتح.
۶. حسین زاده دلیر، کریم. (۱۳۹۳): بررسی ایده‌ها و برنامه‌های شهری، انتشارات فروزش، تبریز، ص ۲۴۱.
۷. رهنما، محمدرحیم و معصومه توانگر. (۱۳۸۹): نقش شهرهای مرزی در جهانی شدن و توسعه منطقه‌ای، مطالعه موردی: شهرهای مرزی استان خراسان رضوی. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۶(۳)، ص ۱۵۲-۱۸۵.
۸. زالی، نادر و سمیه اشرفی. (۱۳۹۲): بررسی اثر جهانی شدن در توسعه شهری. فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۴(۱۱)، ص ۱-۱۶.
۹. زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۷۸): مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای، یزد، ویرایش نخست، انتشارات دانشگاه یزد.
۱۰. زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۸۳): اصول، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، یزد، ویرایش چهارم انتشارات دانشگاه یزد، ص ۱۵.
۱۱. صائبی، محمدحسین. (۱۳۹۱): مقایسه تطبیقی توسعه منطقه توسعه موردی: منطقه خراسان رضوی. مجله تحقیقات محیط‌زیست شهری دوسالانه، ۳(۵)، ص ۳۵-۵۰.
۱۲. طرح کالبدی منطقه آذربایجان (۱۳۸۲): گزارش تلفیقی جلد یک، مرکز مطالعات و تحقیقات شهری.
۱۳. فتحی و جارگاه، کیانوش. (۱۳۸۰): ارزیابی نیازها، الگوها و تکنیک‌های آموزشی. انتشارات آی جان، تهران.
۱۴. فرید، یداله. (۱۳۶۸): شهرسازی و جغرافیا. انتشارات دانشگاه تبریز، ص ۲۸۵.
۱۵. گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۴): چشم اندازه‌های جهانی، ترجمه محمدرضا جلالی پور، تهران، پروژه جدید، ویرایش دوم.
۱۶. مالک، محمدرضا. (۱۳۸۲): جهانی شدن اقتصاد (از رؤیا تا واقعیت). تهران: مؤسسه فرهنگی علوم و اندیشه معاصر.
۱۷. مظفری، غلامعلی و معصوم دوستی. (۱۳۹۱): ارزیابی و مکان‌گزینی پارک‌های درون‌شهری منطقه ۱ یزد با استفاده از روش بولین و روش دلفی در سیستم اطلاعات جغرافیایی. فصلنامه جغرافیای انسانی، ۴۴(۴)، ص ۶۵-۷۸.
۱۸. مهندسین مشاور پارت (۱۳۸۴): مطالعات طرح جامع ارومیه، تحت نظارت اداره کل راه و شهرسازی استان آذربایجان غربی.
۱۹. نوبخت، محمدباقر و حامد محمدی. (۱۳۸۷): روند جهانی شدن تغییرات و الزامات در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران. دانشگاه آزاد اسلامی، معاونت پژوهشی.
۲۰. واحدیان بیگی، لیلا، احمد پوراحمد و فرانک سیف‌الدینی. (۱۳۹۰): اثر توسعه فیزیکی شهر تهران بر تغییر کاربری اراضی منطقه ۵، فصلنامه جغرافیای انسانی، ۴(۱)، ص ۲۹-۴۶.

21. Cuhls, K., (2001): Delphi Method, Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research, Germany.
22. Robertson, R. (2001): Globalization of Social Theories and Global Culture, by Kamal Pooladi, Tehran, Third Edition.
23. Soja, EW. (2009): Regional Planning and Development Theories, International Encyclopedia of Human Geography, University of California – Los Angeles, Los Angeles, CA, USA, pp 259-270.
24. Uzun, C.N (2003): The Impact of urban Renewal and Gentrification on Urban Fabric: Three Cases in Turkey. Journal of Economic and Social Geography, 94(3), pp 363-375.